

УДК 94:159.942.53(477.44=161.2):355.48((470+571):477)“2022/2023”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2025.02.103>

ЩИБРЯ ВОЛОДИМИР

кандидат історичних наук, директор Центру фольклору та етнографії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0918-7724>

SHCHYBRIA VOLODYMYR

a Ph.D. in History, a Director of the Folklore and Ethnography Centre of the Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0918-7724>

ЗАКАЛЬСЬКА ЯРИНА

кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця відділу сучасної російсько-української війни Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6533-8016>

ZAKALSKA YARYNA

A Ph.D. in Philology, a research fellow at the Modern Russian-Ukrainian War Department of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. A Memorial Complex (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6533-8016>

Бібліографічний опис:

Щибря, В., Закальська, Я. (2025) Народний одяг Богуславщини кінця XIX – середини XX століття (за матеріалами фольклорно-етнографічної експедиції травня-червня 2024 року). *Народна творчість та етнологія*, 2 (406), 103–116.

Shchybria, V., Zakalska, Ya. (2025) The Folk Clothing of the Bohuslav District of the Late Nineteenth – Mid-Twentieth Centuries (After the Materials of Folklore and Ethnographic Expedition of May–June, 2024). *Folk Art and Ethnology*, 2 (406), 103–116.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

НАРОДНИЙ ОДЯГ БОГУСЛАВЩИНИ КІНЦЯ XIX – СЕРЕДИНИ XX СТОЛІТТЯ (за матеріалами фольклорно-етнографічної експедиції травня-червня 2024 року)*

Анотація / Abstract

Статтю присвячено дослідженню традиційного народного вбрання жителів Богуславщини кінця XIX – середини XX ст. На основі матеріалів, зібраних і зафіксованих у травні-червні 2024 року під час фольклорно-етнографічної

* Висловлюємо вдячність громадській організації «Навколо нас. UA» за організацію експедиції та всебічну підтримку.

експедиції теренами колишнього Богуславського району в межах проекту «Одяг і традиція. Богуславщина», зініційованого членами громадської організації «Навколо нас. UA», студійовано особливості народного строю цього регіону Київщини. Загалом у рамках експедиції було обстежено 35 населених пунктів, опитано понад 100 респондентів. Відтак **мета статті** – охарактеризувати особливості народного одягу Богуславщини кінця XIX – середини XX ст. **Об'єктом** дослідження є традиційний український одяг, який побутував на землях Богуславського району Київської області наприкінці XIX – у середині XX ст. Предметом пропонованої студії є локальні особливості народного строю Богуславщини зазначеного періоду, стан збереженості традиційного одягу в регіоні у XXI ст. Проаналізовано одягові комплекси (натільний, поясний, нагрудний, верхній одяг, пояси, головні убори, прикраси та взуття) в аспекті їхньої естетичної вишуканості та прагматичності. Вивчено способи виготовлення одягу богуславців та матеріали, що використовувалися для цього. Виокремлено риси, спільні для одягу різних областей України, а також відмінні ознаки, характерні для Середньої Наддніпряни. Наведено згадки про використання елементів вбрання в обрядовій культурі та вірування, пов'язані з одягом. Підкреслено вплив соціально-економічних чинників на формування особливостей народного одягу Богуславщини. Наголошено на тому, що станом на 2025 рік, попри поступове згасання традиційної культури, науковці мають змогу зафіксувати польові дані від автентичних носіїв. Показано, що народна ноша є однією з важливих детермінант ідентифікаційного дискурсу українців, а також своєрідним етнокультурним маркером певного регіону.

Ключові слова: народний одяг, Богуславщина, фольклорно-етнографічна експедиція, традиційне вбрання, громадська організація «Навколо нас. UA».

The article is devoted to the investigation of traditional folk clothing of the inhabitants of the Bohuslav district of the late 19th – mid-20th centuries. The peculiarities of the folk costume of this district of Kyiv region are explored on the base of the materials collected and recorded during a folklore and ethnographic expedition to the Bohuslav district in May–June, 2024 as a part of the “Clothing and Tradition. Bohuslavshchyna” project, initiated by the members of the community organization “Around us. UA”. In total, 35 settlements have been studied during the expedition, and more than 100 respondents are interviewed. Thus, **the article is aimed** at the characterizing the peculiarities of folk costumes of the Bohuslav district in the late nineteenth and mid-twentieth centuries. The object of the study is traditional Ukrainian clothing worn in the Bohuslav district of the Kyiv region in the late nineteenth and mid-twentieth centuries. The subject of the submitted work includes the local peculiarities of the folk costume of the Bohuslav region of this period, the state of preservation of traditional clothing in the region in the twenty-first century. The clothes complexes (underwear, belt, chest, outerwear, belts, headdresses, jewelry and footwear) are analyzed in the terms of their aesthetic sophistication and pragmatism. The methods of making Bohuslav clothing and the materials used for this purpose are studied. The features common to the costumes of various regions of Ukraine, as well as distinctive features typical for the Middle Over Dnipro Lands are described. It is mentioned about the use of clothing elements in the ritual culture and beliefs related to attire. The influence of socio-economic factors on the formation of the features of folk clothes of Bohuslav region is emphasized. Attention is paid to the fact that, despite the gradual extinction of traditional culture, the scientists are able to record field data from authentic carriers even in 2025. It is shown that folk costumes are one of the important determinants of the identification discourse of Ukrainians, as well as an original ethno-cultural marker of a particular region.

Keywords: folk costume, Bohuslav region, folklore and ethnographic expedition, traditional clothing, community organization “Around Us. UA”.

Вступ. Сьогодні, під час широкомасштабного російського вторгнення на територію України, як ніколи важливо зберегти ті речі, які визначають нашу ідентичність. Це стосується і матеріальної, і нематеріальної культурної спадщини. Ворог обертає на руїну українські міста, села, руйнує музеї, викрадає та знищує культурні пам'ятки. Тобто прагне вирвати те коріння, з якого розростається міцне дерево українського духу. Тому першочерговим завданням музейників, етнографів, фольклористів та етномузикологів є фіксація, збереження та популяризація всіх

проявів традиційної культури. Вагомість цієї справи розуміють науковці, члени громадських і благодійних організацій, активісти та небайдужі українці. Саме тоді, коли наука відчуває брак коштів на фінансування досліджень, украй актуальною є співпраця представників бізнесу та зацікавлених у збереженні наших традицій.

Тому завдяки підтримці фонду «Партнерство за сильну Україну» впродовж травня-червня 2024 року громадська організація «Навколо нас. UA» у межах проекту «Одяг і традиція. Богуславщина» провела

37 експедиційних днів селами колишнього Богуславського району. Їхньою метою була фіксація відомостей про традиційний одяг, характерний для Богуславщини, пошук елементів традиційного строю задля подальшого оцифрування й оприлюднення для широкого загалу. Учасниками експедицій були 5 науковців (фольклористів, етнологів, етномузикологів). Керував експедиційною групою відомий колекціонер, кандидат історичних наук, директор Центру фольклору та етнографії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимир Щибря. Іншими учасниками були:

– кандидатка філологічних наук, провідна фахівчиня з фольклористики Центру фольклору та етнографії ННІФ КНУ імені Тараса Шевченка Ярина Закальська;

– кандидатка мистецтвознавства, доцентка, старша наукова співробітниця Проблемної науково-дослідної лабораторії етномузикології Національної музичної академії України імені Петра Чайковського Маргарита Скаженик;

– молодший науковий співробітник Проблемної науково-дослідної лабораторії етномузикології Національної музичної академії України імені Петра Чайковського Олег Коробов;

– наукова співробітниця відділу етнології Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, членкиня Національної спілки художників України Наталія Телегей.

Загалом було обстежено 35 населених пунктів (Ісайки, Дибинці, Вільхівець, Семигори, Москаленки, Половецьке, Біївці (та приєднане до них с. Момоти), Хохітва, Поташня, Розкопанці, Мисайлівка, Калинівка, Тептіївка, Дешки, Туники, Шупики, Карандинці, Саварка, Лютарі, Синиця, Дмитренки, Коряківка, Чайки, Митаївка, Красногородка, Киданівка, Щербашенці, Богуслав, Медвин, Софійка, Побережка, Яцюки, Івки, Бородані, Миколаївка). Під час експедиції було опита-

но понад 100 респондентів, у ґендерному розрізі більшість становлять жінки, у віковому – люди, що переважно народилися в 30–40-х роках ХХ ст. Найстаршим респондентам, з якими вдалося поспілкуватися, виповнилося понад 95 років. Це, зокрема, Піддужний Михайло Федорович із с. Дешки (1928 р. н.) та Ворона Уляна (Оляна) Панасівна із с. Москаленки (1929 р. н.). Наймолодші респонденти – з покоління 50-х років минулого століття. Вони охоче йшли на контакт, однак, на превеликий жаль, їхні спогади не мають особливої наукової цінності. І цьому є логічне пояснення: дитинство та молодість цих людей випали на той час, коли керівна верхівка КПРС не лише не заохочувала збереження українських звичаїв і традицій, а й активно намагалася їх знищити, тому тут слабо працює правило фольклорної трансмісії.

Територія колишнього Богуславського району Київської області належить до етнорегіону Середньої Наддніпрянщини, крім крайніх сіл південно-західної частини, що розташовані на р. Боярка, яка належить до басейну Південного Бугу, та мають ознаки перехідної зони з Поділлям. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини був об'єктом досліджень науковців різних періодів: Де ля Фліза [3], Хв. Вовка [2], К. Матейко [6], Т. Ніколаєвої [7; 8], Г. Корнієнко [4], В. Щибрі [9], однак у більшості праць окреслено аж ніяк не всі аспекти з означеної проблематики. Сучасні підходи до вивчення народної носі українців потребують залучення нових польових матеріалів, які ще можливо зафіксувати станом на 2024 рік.

Виклад основного матеріалу. Обсяг інформації, наданої респондентами, відрізнявся: хтось запам'ятав більше, хтось – менше. Загалом же розповідали про способи виготовлення, носіння, оздоблення, локальні назви всіх елементів традиційного українською строю. Ішлося про натільний, поясний, нагрудний, верхній одяг, а також про пояси, головні убори, прикраси та взуття. Інтерв'юери ділилися спогадами про

використання елементів убрання в обрядовій культурі та віруваннями, пов'язаними з одягом.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. зафіксовано побутування полотняних сорочок. Для їхнього створення використовували здебільшого конопляне полотно, адже льон тут сіяли тільки з метою застосування в народній медицині (для лікування людей і худоби), а не як сировину для виготовлення тканини. Полотняні сорочки шили з трьох вертикально розміщених полотниць (пілок). Нами було зафіксовано спогади про весь процес вирощування й обробки конопель аж до етапу створення ниток – прядіння на прядці та веретені, яким займалися в більшості сімей. За певну платню ткали полотно лише окремі майстри/майстрині, яких могло бути декілька на невеликий населений пункт. Зазвичай їм приносили вже заздалегідь напрядені нитки, а через деякий час отримували готове полотно. Що стосується особливостей та специфіки ткацтва, зокрема рахунку ниток, локальних назв конструктивних деталей верстата, то констатуємо лише фрагментарні відомості, адже станом на 2024 рік практично не залишилося живих людей, які безпосередньо займалися ткацтвом. «Як уже підросла я, то пошти його стало не ставать оцього... Я мало застала» (УПВ). Здебільшого респонденти, народжені наприкінці 20-х – упродовж 30-х років минулого століття, були опосередкованими учасниками цього процесу. «Ткали полотно. Було мати пряде і я ше трохи сідала за прядку і веретенем – на рядна, на мішки... На прядку – пряду, а на веретено – вал» (ММК). Дітей також залучали до роботи. Дитячими обов'язками, зокрема, були: м'яття волокна, сукання цівок, вибілювання полотна. «Мама нас заставляла, щоб ми м'яли з братом. Коло лежанки ставали і м'яли ж ті мички» (ГМЕ).

На Богуславщині побутували додільні сорочки, а також до підтички/підточки, коли верхня частина, «станок», шилася з домотканого полотна кращої якості або з фабричної

бавовняної тканини («перкалю»), а нижня, «підтичка», – відповідно з гіршої. «Рукави були уставкового типу та пришивалися як до основи, так і до підкання полотна. У матері були сорочки і з уставками, і з рукавами» (ОАГ). Місце на рукаві під уставкою призбирували нитками у вигляді брижів із геометричним орнаментом. «Брижі – то на рукаві таке. Брижі. Там щитаються нитки, а тоді стягається і робиться такими наче брижками...» (ОАГ). Така особливість характерна для вишитих сорочок і з Богуславської територіальної громади, і з інших громад сучасного Обухівського району Київської області. Обов'язковою конструктивною деталлю була ластка – квадратний клин, що вставлявся між рукавом і станком. «Ластка – обізатільно, бо не можна буде піднять рукава» (ОАГ). Переважав комір-стійка, висота якого варіювалася, зрідка шили відкладні коміри. Гудзики використовували скляні, рогові та литі (ковані). Низ рукава призбирували й завершували манжетами («чохла»), які застібали на один-два гудзики або робили брижі. Пазушний розріз XIX ст. розташовувався по центру сорочки, але дещо згодом, уже наприкінці XIX – на початку XX ст., його почали прикривати вишитою прямокутною планочкою – «маніжкою». Шили сорочки або вручну, або на машинці. «Усе це збірається у зборочки, зборочки і пришивається вистігом. Вистігом шують, як оце зараз машинка строче – так було руками вистігом шують» (ММК).

Окрім буденних, богуславці носили й святкові сорочки, які здебільшого вишивали червоними та чорними нитками. Техніки вишивання були різними: хрестик, гладь, «набіране» (лічильна гладь), штапівка, «вистіг», прутик, змережувальний шов та ін. Хрестикові брокарівські орнаменти практично витіснили більш давні геометричні [1, с. 46]. Кожна дівчина / жінка мала щонайменше дві-три сорочки. Ті, що на щодень, були переважно зовсім мало оздоблені вишивкою – зазвичай тільки на комірці та невеликі вузькі смуги на уставках.

Сорочки найчастіше виглядали з-під спідниці. Святкові вишивалися знизу, а буденні – переважно ні. «Вишита підточка виглядала з-під спідниці... То це як до церкви вона йде або на гулянку, на свальбу яку, чи куди, а так, щоб у будні дні, то не виглядала» (ОАГ). Низ підтички «пруткували». «Прутик» – це найпростіший різновид мережки, що використовувався для обробки краю полотна, він був характерним для багатьох регіонів України, а також інших країн. «А внизу – прутик. В один ряд прутик, а як хто хоче – у два ряди прутика шують. І внизу вишивали – ляхівка називалась... Надіва так спідницю високо, щоб ту ляхівку видно» (ММК).

На жаль, ми не зафіксували відомості щодо архаїчного поясного одягу з доморобних тканин, який передував появі спідниці. Не пригадали інтерв'юери також, чи носили старші жінки запаски, плахти: «За моєї пам'яті, то таких не було» (ММК). Співрозмовники зазначали, що на Богуславщині за їхньої молодості дівчата, молодіці, старші заміжні жінки носили рясні (пишні) спідниці чорного, зеленого, сірого, коричневого кольорів тощо. Їх шили з різноманітних тканин: «Мама моя весь час носила широку спідницю...» (МВС). Святкові спідниці нерідко були оздоблені плисом (чорного, синього кольорів та ін.). Бідніші люди обшивали вужчим плисом, а заможніші – ширшим. Згадували респонденти й про тасьму «щіточка», яку пришивали нижче плису. Спідниці належать до зшитого типу поясного одягу, що з'явився на теренах Середньої Наддніпрянщини в середині XIX ст. і певний час співіснував з більш давніми – незшитим та напівзшитим типами на кшталт плахти та запаски. Про це свідчать записи дослідників XIX ст. та артефакти музейних колекцій, зокрема збірки Національного музею народної архітектури та побуту України, Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара», Національного музею українського народного декоративного мистецтва.

До спідниці носили фартух різних кольорів. Побутував здебільшого білий перкале-

вий вишитий фартух, який одягали на свята. Вишивали переважно хрестиком чи гладдю червоними та чорними бавовняними нитками рослинним орнаментом. Також ми зафіксували спогади про існування оздоблених оксамитом і кружевом кольорових фартухів, зазвичай червоних і зелених.

Обов'язковим елементом був пояс. Інтерв'юери розповідали, що пояси були червоні, зелені та смугасті, з китичками на кінцях, їх носили по-різному. «Хто як хотів – хто назад зав'язував, хто на боки зав'язував, на перед. Допустім, як я йшла в дружки, я підв'язувалася сюди на перед з бантом» (ОАГ). На запитання, чи бачили вони ткани або плетені пояси, респонденти дали заперечну відповідь.

Велике багатство народної фантазії втілено в нагрудному одязі, його крої, оздобленні та колориті. На теренах Богуславщини поверх сорочки одягався герсет (горсет), який належить до нагрудного безрукавного одягу, що поширився в центральних і східних регіонах України, імовірно, наприкінці XVIII ст. під впливом міської європейської моди. Він був спереду неприталеним, а ззаду розширювався завдяки складкам нижче від лінії талії, кількість яких могла варіюватися відповідно до місцевих традицій шиття та вподобань. «...іззаду були зборки на герсеті обов'язково, бо то не герсет як нема зборки, ззаді була зборка» (ОАГ). Герсет шили з різних бавовняних і вовняних тканин фабричного виробництва переважно чорного, зеленого, синього, бордового та інших кольорів, за підкладку слугувало домоткане полотно або дешеві фабричні бавовняні тканини. Їх обшивали плисом, застібали зазвичай на гудзики, гудзики могли пришивати на спині між складками. «Оце ж як дівка вбіралася – сорочка вишита, спідниця, хвартух, пояс і горсет. А горсет такий (я ж знаю, бо в матері був він) такий ззаду такими зборочками, а ззаду ще там такі гудзички попришивані для краси» (ММК).

Важко уявити традиційний стрій без прикрас. Не є винятком і Богуславщина. У цьому

регіоні поширеним було червоне коралове намисто, яке називали «добрим». Наявність намиста свідчила про соціальний і майновий статус власниці. Інколи дівчата навіть позичали намисто в багатших подруг, коли йшли на досвітки / вечорниці, коли до них приходили свати або ж коли збиралися на саме весілля. Що заможнішою була родина, то кращим у дівчини / жінки було намисто, то більше разків воно мало. Як зазначали респонденти, переважно це було 3, 5, 7 разків. Інколи поміж ним були срібні (переважно) вставки (барильця, «баранчики»). Ззаду намисто зав'язувалося на сплетені з вовни китички. На жаль, серед опитаних нами респондентів такі прикраси на сьогодні мало в кого збереглися. Респонденти пригадували розповіді своїх предків про те, як часто в роки голодоморів (1932–1933; 1946–1947) намисто слугувало засобом для виживання: його обмінювали на продукти. Однак усе ж таки воно зрідка побутує за наших днів і успадковується від покоління до покоління. Крім цього, серед прикрас заможних селян побутували карбованці, дукачі. Поміж дукачами міг бути хрестик, переважно срібний. Подекуди на Богуславщині казали «карбованці», деінде – «дукачі». Одна з наших респонденток, мешканка села Мисайлівка, пояснювала: «Карбованці були трошки менші, а дукачі були трошки більші. Оце тим одрізняли, шо то карбованець, а це дукач» (ОАГ).

До традиційних прикрас належать також сережки. Вони зазвичай були «плесковаті» або «дуті», переважно золоті. Мріяла про них чи не кожна дівчина, а придбати їх можна було на ярмарку в Богуславі (Буславі, як кажуть старожили). Цікавою видалася інформація про те, як проколювали вуха в давнину. Вік для проколювання не мав особливого значення, зазвичай це були молодші дівчатка або ж дівчата на виданні, які дуже хотіли мати гарний вигляд. Перед тим як проколоти, вуха потрібно було гарно натерти шерстяним поясом. «Пішли ми в Чайки. Вона (жінка, яка проколювала вуха – авт.)

поясом натерає вуха, бо він шерстяний – ним гарно натерать. Саме краще поясом натерать. То вона натера гарно вуха, а тоді ж проколює обикновенно туди ж голкою» (ОАГ). Очевидно, така маніпуляція сприяла покращенню кровообігу в місці проколу. Оскільки вовна має високу тепловіддачу, то внаслідок потирання вуха розігрівалося і кров краще циркулювала. Після цього вуха проколювали звичайною голкою, у яку протягували нитку. Її залишали аж до загоювання ранки, періодично повертаючи. Тільки після цього вдягали сережки. Інколи вуха ще намілювали, можливо, це була профілактика інфікування.

Запліталися дівчатка в одну або дві коси, які ще могли укладати віночком. У коси часто вплітали різнобарвні стрічки (найчастіше – блакитного, червоного, зеленого та ін. кольорів).

Заміжні жінки не запліталися, це вважалося великим гріхом, а ще казали, що тоді чоловікові можна розум заплести. «Це не дай Бог, щоб дівчина вийшла заміж і заплела косу. Це великий гріх. Тіки вийшла заміж – щоб коса була закручена» (ММК). Збирали волосся в клубочок. Окрім цього, жінки після заміжжя носили очіпок (на Богуславщині здебільшого казали «чушка»). Чушки могли бути різного кольору (чорного, синього, коричневого, рудого, білого тощо), але переважно круглої форми. Поверх чушки жінки одягали хустку – запиналися. Одягали її так, щоби чушку було видно. «При моїй пам'яті, ше до війни, то уже стара бабка у чушці так уже ходе» (УПВ).

Респондентки також пригадували про одні з найдавніших хусток – тернові¹. «Тернова – чорна велика хустка з китицями пишними» (ГМЕ). Зазвичай вони були темних кольорів (коричневого, чорного), мали китички та набиті квіткові орнаменти. Така хустка могла успадковуватися і бути частиною приданого. Ці хустки були досить дорогими, тому не кожна могла собі її дозволити. Як зазначала одна з наших респонденток: «Як ішла заміж, то це мені купи-

ла мати «шорстяну» хустку за 300 рублів. У 1956 году, то продали бичка та купили «шорстяну» хустку. 300 рублів» (ММК).

Узагалі, менш заможні жінки носили переважно бавовняні («бавняні») хустки. Згадували респондентки й про перкалеві хустки (перкаль – тонка цупка бавовняна тканина полотняного переплетення). Щоправда, майже ніхто з наших респондентів не пригадав, щоби старші жінки записалися намітками. Лише поодинокі люди казали, що намітка – це марля.

До верхнього осінньо-весняного одягу належала суконна юпка. «Люди держали овечки в нас... Стригли вони ті овечки і якість нитки пряли з них» (УПВ). Дослідник народного вбрання Київщини середини ХІХ ст. Е. Руліковський говорив про те, що сукно для пошиття одягу на Київщині побутовало коричневого кольору по всій території краю, а на північ від р. Рось використовувалося як коричневе, так і біле [10, с. 149–150]. Нам удалося підтвердити цю думку на основі власних польових досліджень та опрацювання колекцій музеїв Києва та регіону. Свити, що побутовували по обидва береги р. Рось, були рясні, ззаду з брижами, їх підперізували поясами. У більшості сіл колишнього Богуславського району термін «юпка» використовувався тільки для означення жіночого верхнього одягу, а «свита» – чоловічого, у південній частині термін «юпка» не фіксується, відповідно й жіночий верхній одяг називався свитою. «Шили свити сами. Вівці держали і якість пряли... і шили свити. У моєї матері було три свити. Я ще взяла собі одну свиту гарну нову та валянки шиті пошила» (ММК).

Ще на початку ХХ ст. під впливом міського костюма й насамперед одягу робітництва набувають поширення різні види повсякденних ватяних піджаків, коротких пальт із напівсукна та інших фабричних тканин.

Основною формою зимового верхнього вбрання був кожух. За словами наших респондентів, їх шили з овчини. Пошиттям займалися здебільшого майстри-євреї в

Богуславі. «Були в Буславі такі шевці, що шили. Жиди шили» (ОАГ). На відміну від юпок, кожухи були здебільшого з відрізною спинкою, довгі та розширені донизу завдяки вставленим клинам. Давніше переважали світлі кольори: білі, руді, більш пізні – чорні. Білі кожухи були оздоблені сап'яновими квітками, обшиті вовняними та бавовняними кривульками, мали хутрянні коміри. «Як холодно, мама куди йде, то надіва того кожуха, а тоді пізніше почали ними вкриватися та й порвався він» (МВС).

Значно скупіші дані вдалося зафіксувати про чоловічу традиційну сорочку. За свідченнями респондентів, їх шили з доморобного полотна різної якості, залежно від призначення – святкові чи буденні. Характерним був тунікоподібний тип, коли полотно перегинали вдвоє та вирізали отвір для невисокого стоячого коміра та пазухи, а до основного полотнища пришивали бочки, що розширювали сорочку. Сорочки могли мати підоплічку (внутрішню підкладку, яка запобігала зношенню тканини на плечах) та ластку. Рукави завершувалися манжетами («чохлами») або звужувалися донизу. Пазушний розріз був прямим, іноді зміщений вліво, коли сорочка мала «маніжку» – вертикальну прямокутну планочку, яку пришивали до прямого розрізу. За словами Хв. Вовка, цей тип новіший, безперечно, східного походження, що на початку ХХ ст. сприймався як український. Зшивали сорочки вручну, використовуючи домопряджені нитки, які для цього попередньо провощували. На початку ХХ ст. все більшого поширення набули швейні машинки, якими почали зшивати сорочки.

Селяни старшого віку часто згадували побутовання полотняних штанів, які носилися за часів Другої світової війни та повоєнної розрухи. Однак записана інформація не давала чіткого уявлення про особливості крою, тому нами були досліджені експонати Музею історії Богуславщини. Ми дійшли висновку, що верх традиційних штанів кінця ХІХ – початку ХХ ст. шили у вигляді пояса та застібали на один або два гудзи-

ки. Проте більшість дослідників дотримуються думки, що на території Середньої Наддніпрянщини побутували штани з очкуром. Зокрема, А. Кримський, описуючи одяг молоді с. Колодисте, що на сусідній Звенигородщині, зазначив, що «штани білі, із десятки свої роботи, що самі баби прадуть, із свого пра́дыва. Широка гочкурня, що затягається гочкур, мотузяний або рамінний» [5, с. 45].

Одна з респонденток пригадала, що в давнину побутували також чемерки. Чемерка – елемент чоловічого традиційного строю. Чемерка також мала збори, підперізувалася поясом.

З ранньої весни до пізньої осені ходили босоніж. Однак пригадують жителі Богуславщини, що колись давно носили юхтові чоботи². Юхтові чоботи були гарної якості: вони м'які, на відміну від пізніших кирзових. Переважав чорний колір. Оскільки це були шкіряні чоботи, то через ціну не кожен міг їх придбати чи пошити. Хто був бідніший, той валянки носив. Бувало таке, що в сім'ї діти ділили чоботи й, відповідно, по черзі ходили до школи. Побутували також хромові чоботи. Шили чоботи в чоботаря (був у селі майстер – «сапожник»). Платили йому гроші або ж давали продукти. Також чоботи могли замовити чи купити на базарі в Богуславі. Крім цього, згадували респонденти й про черевички на підборах з високими халявками, також так звані «румьинки».

Учасникам експедиції вдалося зафіксувати традиційні вірування, пов'язані з одягом. За приклад може бути стійка заборона змінювати одяг/переодягатися в понеділок: респонденти стверджували, що через це «будуть люди нападуть». Також до середини ХХ ст. заборонялося заміжній жінці з'являтися на людях із непокритою головою.

До того ж мешканці Богуславщини радо ділилися з нами давніми світлинами із сімейних архівів, на яких місцеві мешканці часто були вбрані в народний одяг, притаманний населеному пункту. Усе це перевершило наші очікування та сподівання, адже дало

уявлення про форму елементів одягу, силуети, пропорції, способи носіння буденної та святкової ноші, використання елементів убрання та аксесуарів у родинній обрядовості. Зокрема, весільних вінків («цвітків»), букетів, де і хто їх купував, як молоду підперізували кілковим рушником тощо. «У нас казали цвітки. Із таких квіточок і листочки такі зелені. У парафін умочали, щоб вони стоячі були. Ше й спереду отако підвишено. То купляли на базарі цвітки, сами не робили. У Буславі. Тоді було вийдеш у Буслав – цвіте базар... Це як м'ясниці – базар цвіте. Цвітки! І гарне ж таке воно! У самому Буславі й робили» (ММК). «Дружці робили одностебликовий, а молодій – то прямо на всю голову надівали вінка... вся голова була закрита» (ГМЕ).

Висновки. Результатом експедиції стали відомості про стильові особливості, кольорову гаму одягу, який носили на Богуславщині у ХХ ст., матеріали, з яких він шився, способи виготовлення, локальні назви елементів одягу, а також способи прання та зберігання.

Сьогодні український ринок «окупований» китайським ширвжитком, кітчем. Тому вважаємо, що такі розвідки стануть у пригоді українським дизайнерам під час реконструкції та відтворення елементів традиційного українського строю Богуславщини. Сподіваємося, що матеріалами також зацікавляться небайдужі люди, родом з Богуславщини, які через певні причини не змогли зберегти сімейні реліквії. Зрештою, сьогодні вкрай) важливо показувати традиційну українську культуру самим українцям і відкривати автентичну Україну з неймовірно культурною спадщиною світові.

Наші експедиційні сеанси виявилися цікавими та продуктивними, вони спростували погляди скептиків щодо відмирання традиційної культури. Ні, вона жива, поки живуть її носії. Тому фіксація, документування, оцифрування спогадів та елементів традиційної культури є вкрай актуальними. Завдання нашого покоління – популяризація українських традицій. Тільки тоді вони

1

2

3

4

1. Герсет. Атлас, оксамит, домоткане конопляне полотно, фабрична бавовняна тканина, фабричні бавовняні нитки, гаплики та петельки; пошиття машинне, аплікація. с. Медвин Білоцерківського р-ну Київської обл. Межа XIX–XX ст. Музей історії Богуславщини

2. Юпка. Фабричне бавовняне полотно, домоткане конопляне полотно, фабричні бавовняні нитки, вата, оксамит, гудзики та петлі; пошиття машинне та ручне. м. Богуслав Обухівського р-ну Київської обл. Межа XIX–XX ст. Музей історії Богуславщини

3. Свита (юпка) жіноча. Домоткане сукно; прядіння, ткання, валяння, пошиття ручне. с. Ісайки Обухівського р-ну Київської обл. Межа XIX–XX ст. Музей історії Богуславщини

4. Фартух. Фабричне бавовняне полотно, фабричні бавовняні нитки, фабричне мереживо; пошиття машинне, аплікація. с. Мисайлівка Обухівського р-ну Київської обл. Перша половина XX ст. Музей історії Богуславщини

1. Сорочка жіноча. Фабричне бавовняне полотно, фабричні бавовняні нитки, ґудзики; пошиття машинне, вишивка хрестиком, косою гладдю, штапівкою. с. Ісайки Обухівського р-ну Київської обл. Початок XX ст. Музей історії Богуславщини

2. Сорочка жіноча. Фабричне бавовняне полотно, фабричні бавовняні нитки, ґудзики; пошиття машинне, вишивка гладдю, брижі. с. Мисайлівка Обухівського р-ну Київської обл. Початок XX ст. Музей історії Богуславщини

3. Сорочка жіноча. Фабричне бавовняне полотно, домоткане конопляне полотно, фабричні бавовняні нитки, ґудзики; пошиття ручне та машинне, вишивка хрестиком, прутиком, змережувальним швом, брижі. с. Чайки Обухівського р-ну Київської обл. Початок XX ст. Музей при бібліотеці с. Чайки

Сорочка чоловіча. Фабричне бавовняне полотно, фабричні бавовняні нитки, ґудзики; пошиття машинне, вишивка хрестиком, штапівкою, косяю гладдю. с. Шупики Обухівського р-ну Київської обл. Середина ХХ ст. Зі збірки Володимира Щибрі

Сорочка чоловіча. Фабричне бавовняне полотно, фабричні бавовняні нитки, ґудзики; пошиття машинне, вишивка гладдю. с. Щербашинці Білоцерківського р-ну Київської обл. Середина ХХ ст. Зі збірки Володимира Щибрі

Штани. Домоткане конопляне полотно, прядені конопляні нитки, ґудзики; пошиття ручне. с. Біївці Обухівського р-ну Київської обл. Перша половина ХХ ст. З приватної збірки

Фартух. Фабричне бавовняне полотно, фабричні бавовняні нитки, фабричне мереживо; пошиття машинне, вишивка гладдю. с. Киданівка Обухівського р-ну Київської обл. Перша половина ХХ ст. Музей історії Богуславщини

Нашийна жіноча прикраса хрест. Срібло; лиття, гавірування. с. Біївці Обухівського р-ну Київської обл. Початок XX ст. З приватної збірки

Намісто «добре». Корали, срібло, фабричні вовняні нитки; виточування, лиття. с. Мисайлівка Обухівського р-ну Київської обл. Межа XIX–XX ст. З приватної збірки

Пояс. Фабричні вовняні нитки; ткання фабричне просте. с. Мисайлівка Обухівського р-ну Київської обл. Початок XX ст. З приватної збірки

Спідниця. Фабрична вовняна тканина, оксамит, фабричні бавовняні нитки, гаплик і петелька; пошиття машинне. с. Щербашинці Білоцерківського р-ну Київської обл. Початок XX ст. Зі збірки Володимира Щибрі

Черевики жіночі. Шкіра, фабричні бавовняні нитки; пошиття ручне та машинне. м. Богуслав Обухівського р-ну Київської обл. Межа XIX–XX ст. Музей історії Богуславщини

житимуть і пройдуть крізь віки. Це важливо й для нашої духовности, а також є перспективним в економічному сенсі. Переконані, що такі експедиції є необхідними для обох сторін комунікативного процесу: старше

покоління потребує уваги, молодше – знань і вмінь. І це наш обов'язок перед нашими предками, перед тими, яких, на жаль, щомісяця стає дедалі менше, перед нашими дітьми та перед майбутніми поколіннями.

Примітки

¹ Зауважимо, що назва хустки походить від імені Гійома Луї Терно (1763–1833), французького підприємця, який запровадив виробництво тонкої тканини з вовни, додаючи до неї козячий пух.

² Юхта – сорт шкіри, яку одержували шляхом особливої обробки шкур великої рогатої худоби, коней, свиней. Найкращою вважалася юхта з кінської шкіри, а волова йшла переважно на підошви.

Список інформантів

УПВ – Уляна (Оляна) Панасівна Ворона, 1929 р. н. Записали В. Щибря та Я. Закальська 21 травня 2024 року в с. Москаленки Обухівського р-ну (до 2020 року – Богуславського р-ну) Київської обл.

ОАГ – Ольга Аврамівна Грабовська, 1938 р. н. Записали В. Щибря та Я. Закальська 31 травня 2024 року в с. Мисайлівка Обухівського р-ну (до 2020 року – Богуславського р-ну) Київської обл.

ММК – Марія Мефодіївна Коник, 1938 р. н. Записали В. Щибря та Я. Закальська 31 травня 2024 року в с. Кидаківка Обухівського р-ну (до 2020 року – Богуславського р-ну) Київської обл.

ГМЕ – Ганна Микитівна Єременко, 1943 р. н. Записав В. Щибря 1 червня 2024 року в с. Щербашенці Білоцерківського р-ну (до 2020 року – Богуславського р-ну) Київської обл.

МВС – Марія Василівна Стариченко, 1930 р. н. Записали В. Щибря та Я. Закальська 29 травня 2024 року в с. Саварка Обухівського р-ну (до 2020 року – Богуславського р-ну) Київської обл.

Джерела та література

1. Білоус Л. Брокярівська вишивка в українському народному вбранні другої половини XIX – початку XX століть. *Народний костюм як виразник національної ідентичності : зб. наук. праць*. 2008. С. 38–48.

2. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.

3. Де ля Фліз : Альбоми : в 2 т. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського ; [редкол. : П. Сохань (голова) та ін.]. Київ, 1996. Т. 1. 244 с.

4. Корнієнко Г. Традиційний одяг Черкащини: каталог виставки. Черкаси : Родовід, 1993. 32 с.

5. Кримський А. Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: відтворення з авторського макету 1930 р. Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2009. XVI + 438 + 10 с. : іл.

6. Матейко К. І. Український народний одяг. Київ : Наукова думка, 1977. 222 с.

7. Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 176 с.

8. Николаева Т. А. Украинская народная одежда: Среднее Поднепровье. Киев, 1987. 248 с.

9. Щибря В. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття: локальні особливості, розвиток : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2017. 221 с.

10. Rulikowski E. Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym. Warszawa, 1853. 243 s.

References

1. BILOUS, Liudmyla. Brokariv Embroidery in Ukrainian Folk Costume of the Mid- to Late 19th – Early 20th Centuries. *Folk Costume as an Expression of the National Identity: Collection Scientific Papers*, 2008, pp. 38–48 [in Ukrainian].
2. VOVK, Fedir. *Studies in Ukrainian Ethnography and Anthropology: A New Edition*. Kharkiv: Publisher Savchuk O. O., 2015, 464 pp. [in Ukrainian].
3. SOKHAN, Pavlo, editorial board's chairperson. *De la Flise: Les Albums: In Two Volumes*. National Academy of Sciences of Ukraine, M. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies. Kyiv, 1996, vol. 1, 244 pp. [in Ukrainian].
4. KORNIENKO, Halyna. *Traditional Clothing of Cherkasy Region: Exhibition Catalogue*. Cherkasy: Genealogy, 1993, 32 pp. [in Ukrainian].
5. KRYMSKYI, Ahatanhel. *Zvenyhorodshchyna. Shevchenko's Homeland from the Ethnographic and Dialectological Views: Reproduction from the Author's Model of 1930*. Cherkasy: "Vertical", Publisher Kandych S. H., 2009. 16 + 438 + 10 pp.: ill. [in Ukrainian].
6. MATEIKO, Kateryna. *Ukrainian Folk Clothing*. Kyiv: Scientific Thought, 1977, 222 pp. [in Ukrainian].
7. NIKOLAIEVA, Tamara. *History of Ukrainian Costume*. Kyiv: Lybid, 1996, 176 pp. [in Ukrainian].
8. NIKOLAIEVA, Tamara. *Ukrainian Folk Clothing: Middle Over the Dnieper Lands*. Kiev, 1987, 248 pp. [in Russian].
9. SHCHYBRIA, Volodymyr. *Folk Clothing of the Middle Over Dnipro Lands in the Late Nineteenth and Early Twenty-First Centuries: Local Peculiarities, Development*. A Ph.D. in History thesis: speciality 07.00.05 (Ethnology). M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2017, 221 pp. [in Ukrainian].
10. RULIKOWSKI, Edward Leopold. *Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym [Description of the Wasylkowski in the Views of History, Customs and Statistics]*. Warszawa [Warsaw], 1853, 243 pp. [in Polish].

Отримано / Received 17.02.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.06.2025